

MED KNJIGAMI

IVO BRNČIČ, BALADA

Srečanje z Ivom Brnčičem — oblikovalcem in izpovedovalcem življenja — je dragoceno doživetje; ko danes iz perspektive poldruga desetletja motrimo njegov literarni portret, nas osupne (posebno če upoštevamo življenjske pogoje, v katerih je deloval) neizčrpani umetniški temperament, ki ga je razsejal takorekoč v vseh slovstvenih zvrsteh: poeziji, prozi, drami. Moč njegovega peresa je predvsem v perlustraciji predvojne stvarnosti, v izredni, s smislom za bistvene življenjske in družbene pojave združeni analitični pronicavosti in pa nemajhni psihološki zanesljivosti.

Stik z Ivom Brnčičem, tem simpatičnim, dragoceno borbenim in veherentnim umetnikom nam je posredoval Mitja Mejak, ki je s posrečeno roko izbral najrazličnejše dosežke in jih povezal v izbranem delu, poimenovanem »Balada«* (po istoimenski pesmi) — naslov, ki simbolizira vrtnčaste predvojne in vojne dni in še posebej Brnčičevo tragično smrt. Urednik je razvrstil gradivo kronološko in mu dostavil »Nekaj pripomb«, ki dopolnjujejo izčrpani »Zapisek o Ivu Brnčiču« v »Generaciji pred zaprtimi vrati«. Razpored s časovnega vidika je smiseln, ker najbolj nazorno zaznamuje notranji razvojni lok, umetniško rast in vzpon. Pisateljev idejni zorni kot se sicer ne menja, se pa hkrati z dvigom artistične izbrušenosti bistri, izčiščuje ter urejuje.

Nedvomno: Brnčičevo beletristično delo je v marsičem torzo; v krčeviti zavzetosti odblistniti in zoperstaviti se kakofoniji predvojnih dni, v mrzlično boleči presunjenosti nad vizijo vojnega klanja ni utegnil umetniško tvar vedno estetsko prečistiti do osnov; zato često spominja na sunkovit izbruh lave, neprečiščene sicer, ali dragoceno sveže in prvineke.

Značilna predznaka Brnčičeve poezije sta socialno občutje in družbeni volumen. Brnčičev resnični, žareči humanizem in iskrena, globoko intimna zavest, da je tudi sam komponenta v veličastnem in mogočnem makrokozmosu občestva, sta konstituirala posebni, bogato človečanski značaj njegovi poeziji; prav zategadelj pesnik nikoli ni mogel pobegniti pred moro družbene stvarnosti, ni mogel uteči v umišljeni svet skladne lepote, še manj v dekadentski nihilizem in solipsizem. Preostala mu je zgolj perspektiva: soočiti stvarnost in se spoprijeti z njo. Zato je umljivo, da je socialni (seve v najširšem smislu) element, v kolikor ni središčna vzmet in osrednji motiv, latentno prisoten skoro v vseh pesmih; zato je razumljivo, da Brnčiču družba ni in ne more biti le pročelje in dekor, torej nekakšen akcesoren pojav; vraščen z vsem bistvom v družbeni organizem, je nanj eksistenčno vezan: družbena perspektiva je hkrati njegova osebna perspektiva. Zato tudi ni povsem trdna sodba, da morečih družbeno-socialni problemi zadevajo le pesnikovo intelektualno anteno; vsaj v najboljših (Delavski otrok je umrl, Pesem kandelabra, Izgnanci, itd.) sežejo globoko v njegove čustvene plasti in jih vzvalove; kako globok je v njem socialni resentment in revolt, se pač najbolje kaže v dej-

* Ivo Brnčič, Balada. Cankarjeva založba, Ljubljana 1956. (Knjige nam založba ni poslala v oceno. — Op. ured.)

stvu, da udre tudi v intimno-ljubezenske »Štiri sonete« (ki so, mimogrede, bogato doživeti in barvito niansirani) in jim vtisne svojski akord:

Saj vendar, ljuba, nočem, nočem, nočem
živetí kakor inalo trd in top,
še živ sam sebe nesti na pokop
in gnusno gniti v svetu tem gnijočem.

Posebno mesto zavzemajo presunljive apokalipse mednarodnega klanja (»Rdeči oblaki«, »Matere, ljubice, žene«, »Balada«), v katerih preseneča v mnogovrstnih sekvencah ponavljajoča se vizija osebne smrti, zapeta v pretresljivih in bolečih tonih:

Ne vem, kako ti je ime,
a vendar vem, da si nekje
in da me boš nekoč ubil.

(»Rdeči oblaki«)

Metrično je pesnik z večine prej regularen kot novatorsko napadalen; notranja melodika pa je vedno povsem ustrezna vsebinskemu, idejno-refleksivnemu elementu: notranji ritmični slap podrhteva v grozi prihodnosti in srdu zoper bedno realnost in često grozi razgnati sklenjenost oblike.

Brnčičeva proza razpada v dva kroga: v dela, v katerih se sprosti oblikovalna sila, in v pripovedne tekste, kjer se izživlja intelektualni živec, torej na tip »esejistične novelistike (ali narobe)«, kakor ga je Brnčič ob oceni Kozakovih »Mask« sam poimenoval.

Prvo smer zastopa »Smrt Jurija Možine«, pravcata psihološka mojstrovina. Z izredno dušeslovno prodornostjo in zanesljivostjo je prikazana raznihana psihična podoba osrednjega protagonista na prelomni točki deških in fantovskih let, na točki, ko sleherni, še posebno pa bolesten organizem Jurija z izostreno moralno občutljivostjo sprejema moralne in družbene pojave in jih vrednoti. Klavrna in nezdrava miljejska ter družbena stvarnost se mu razraste v moreče komplekse; ko ob plačani ženski izgubi fizično zdravje, se — na videz paradoksalno, v bistvu pa globoko logično — vzbude pozitivne moralne sile, ki utajeno tle v njem. In prav v trenutku, ko se v notranji dilemi med propadom in vzponom afirmira slednji, ga zaradi prekrška civilne morale, zaradi udarca, ki je bil obračun s preteklostjo, zapro. Prek tega domača oficialna etiketa, poseobljena v tiranskem družinskem hierarhu-očimu, ne more; Jurijeva eksistenca je zavoljo bedastih moralnih norm ogrožena: doma ni več mesta zanj. Edina rešitev: likvidacija življenja. Dva motiva sta obsežena v samomoru; prvi je resignacija in drugi, značilnejši: napadalen ugovor in upor zoper življenjsko laž in bedo. Brnčič z občutljivim notranjim posluhom osvetli dialektična obdobja notranje zmede, iskanja, gnuša in revolta; samomor je globoko motiviran in je logična posledica duševnih in družbenih zakonitosti. Podobe mladih življenj, utapljaajočih se v dimu in smradu predmestnih kavaren in oštarij, so sugestivne in globinske; močno je tudi ostvarjeno miljejsko ozračje. Brez dvoma sodi »Smrt Jurija Možine« med psihološke bisere naše proze med dvema vojnama.

Za avtobiografska teksta »Čarobni krog« in »K očetu« je značilno filigransko, včasih nekoliko razvlečeno in enolično psihologiziranje; pripoved

zveni v mehki čustveni barvitosti sem pa tja nekoliko milobno, pa spet oživlja v resnično globoki ljubezni do matere. Vsekakor pa kaže pisatelj notranje oko za tisti posebni doživljajski svet mladega organizma, ki ga določa posebna logika in posebna čustvena sprejemljivost.

Svojsko mesto zavzemajo »Moji konji« — apoteoza življenjski čutni lepoti in vzgled skladnega pisanja. Preseneča lapidarnost, s katero izkleše »duševne obraze« močno raznolikih »značajev« vojaških konj, in velika ljubezen do živali. Delno žarčita iz dela vedrina in šegavost, ki sicer nista imanentni prvini Brnčičevega književnega opusa.

»Dnevnik iz jetnišnice« predstavlja tisto Brnčičevo pisanje, ki ga ni moči utesniti v nobeno literarno kategorijo in ki je »zmes in znes« filozofije in psihologije, umetniške ustvarjalnosti pa političnih namigovanj, estetike in etike, skratka toliko raznovrstnih prvin, da jih more le močno kultivirana in visoko intelektualno razvita osebnost spraviti v proporcionalno skladnost in jim dati estetsko jasnost. Brnčič je heterogenost snovi suvereno obvladal in ji dal poseben ton. Kot pove že naslov, je dal sunek tej panorami družbenega in kulturnega življenja zapor, v katerega je bil vtaknjen pod znamko komunističnega delovanja; v celici, fizično omejen na nekaj kvadratnih metrov, sprejema senzitivno vzdražen duh najdrobnejše vtise in se ob le-teh nemirno spreletava nad prostorom. Tako vzraste pisan in barvit mozaik misli o družbi in kulturi, spretno organiziranih v notranje zaključeno celoto.

Drama »Med štirimi stenami« je družbeno kritična drama malomeščanskega plebejstva, pomaknjena v njegovo najbolj bolečo točko: v etično moralno sfero.

Gale — osrednja osebnost drame — predstavlja malomeščansko moralo, katere zunanja plat je solidnost in »pozitivno delovanje«, notranja pa moralna rja in sprijenost. Etika je skrčena na kodificirano etiko, na vnanjo obliko, na svet vidnega in drugim dostopnega; med štirimi stenami je dopustna moralna ohlapnost in bednost. Tako poenostavljenja in vulgarizirana etika vodi v moralne delikte, dopušča zločin in se utegne sprevreči v zločinski princip. In res: Gale drsi vse bolj navzdol: od umazanega prostitutiranja v mladosti tja do posrednega umora Eme — to je njegova življenjska pot; ker se zavoljo skleroze duha ne ovede prav lastne moralne bednosti, je, ko se ruši konvencionalna fasada, v nemajhni meri tragično učinkujoč. Galetov duševni ustroj je globinsko zajet; Brnčič spretno lušči izpod striktnosti njegovo amoralno bistvo.

Šibkejša stran drame je v tem, da Gale nima enakovrednega nasprotnika; res je sicer, da trio Andrej, Pavel, Stana deluje proti konvenciji štirih sten in da vsak po svoje zagreši faux pas: Andrej, revolucionarni duh, že v mladosti pobegne pred despotizmom zdoma, Pavel, miljejski determinanec, napravi služkinji otroka, Stana, vitalno dekle, trga vezi z domom, kakor je res, da je mimo vsega tu še zadeva deus ex machina s kolerično Emo, toda dramatično žarišče, ko se konfrontirata negativni in pozitivni pol v spopad, je vendarle omejen na črto Gale proti Andreju; ta pa je bolj avtorjev rezoner in kritični komentator, prek katerega zaveje v moro štirih sten marsikatera sveža misel, in do neke meje katalizator dejanja (razkriva moralne prestopke), ni pa aktivni, enakomočni protigralec širokemu, močno dimenzioniranemu Galetovemu značaju.

Mimo starega Galeta je še močno impresivna podoba Pavla, živčnega dekadenta, ki mu težeče miljejsko ozračje ruši individualnost in ga potiska v strahotni pasivizem; skupaj s služkinjo Ančko, predstavnico izkoriščenega profani vulgi, ustvarja vzporedni, tragično privzdignjeni lok, smiselno podpirajoč poslednji marš funèbre galetovščine.

Zgradba drame je odrsko učinkovita, razpored in organizacija snovi razodeva smisel za dinamični tempo; dejanje je prostorno omejeno na štiri stene Galetovega doma, časovno pa zgoščeno na en sam popoldan: v nekaj urah je malomeščanska solidnost narušena, v nekaj urah se dokončno oblikuje jo značaji, v nekaj urah se grozeče ozračje, naelektreno z moralnimi delikti, zgosti in sproži usodni diem irae, zakonito predestiniran kot posledica dognitega stanja. Na razbitinah lažnega pročelja življenjske poti akterjev divergirajo: nekateri gredo v svet iskat nove vrednote, drugi pa so obsojeni na animalično življenje na pogorišču štirih sten, katerih prezidava je iluzorna in nesmiselna.

Danes, z retrospektivnega zornega kota, se je že skoro povsem izčistil literarni obraz Iva Brnčiča: bil je svojski registrator predvojne atmosfere, poseben v tem, da mu je žareča človečnost kanila v pero vehementen revolt in nezasenčen humanizem in mu ni dopustila, da bi bil zgolj ravnodušen faktograf družbenih anomalij. V tem pa je specifični in dragoceni fluid Brnčičeve besedne umetnosti.

Marjan Brežovar

DVE VRSTI POEZIJE*

Vsak nov pesniški tekst v domačem jeziku (čeprav je morda le prevod starejše poezije), navadno vzamemo v roke ne zato, da bi se ob njem prepustili kakim literarnozgodovinskim razmišljanjem, ampak zato, da se izpostavljam tistim večno živim močem poezije, ki nas včasih ob starejšem tekstu zajemajo prav tako neposredno kot ob sodobnem. Priznati moram, da ta knjiga prevodov iz Byrona zame ni bila v tem smislu kako močnejše doživetje.

Če ob poeziji, ki je v svojem času doživljala tak mogočen odmev in imela tak izreden vpliv, ugotoviš, da te danes le redko globlje prizadene, se takoj oglasi skrita misel: morda pa tega le ni kriva ta poezija, marveč ti sam, tvoji čudno spremenjeni okus, tvoja slepota za nekatere vrednote starejše poezije. Kako da ne čutiš tako, kakor pisec uvoda, ki ti obljublja nekako oživljajoče zdravilo, ki da si ga potreben sredi splošne puščobe današnje poezije?

Ta skrita misel človeka prisili, da večkrat zapovrstjo vzame v roke Byrona v originalu. In ko se ukvarja z njim, začuti živo željo, primerjati to poezijo s poezijo katerega njegovih sodobnikov, na primer s poezijo njegovega prijatelja Shelleya, ki je kakor Byron pesnik druge generacije angleških romantikov. In v obeh odkriješ, kar se je novega porodilo po obdobju zaprtega, togega, racionalističnega klasicizma, odkriješ vse tisto, kar se je napovedovalo že od srede 18. stoletja, »ko si srce že išče svobodo v družbi, ki

* George Gordon Byron, *Pesmi*. Prevedel Janez Menart. Ljubljana 1956. Izdal Slovenski knjižni zavod v Ljubljani. (Knjige nismo prejeli v oceno. — Op. ured.)